

PRVE TETRADRAHME ALEKSANDRA VELIKEGA Z ORLOM — NJIHOV IZVOR IN ČAS NASTANKA

EFREM PEGAN

Ljubljana

Naša razprava je posvečena redki tetradrahmi s Zeusovo glavo na aversu in orlom in napisom ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ na reveru. Tetradrahma, ki je znana pod splošnim imenom »orlovski tip«, se nam je ohranila do danes samo v petih primerkih (T. 1: 1—5). Že domala celo stoletje zbuja ta novce zanimanje znanstvenikov in prav tako dolgo velja njegova dodelitev kot nezanesljiva. Nekateri ga imajo za satrapski novce iz postumnega časa iz skrajnega jugovzhodnega dela Aleksandrove velike države, drugi vidijo v njem najbolj zgodnjo emisijo Aleksandra Velikega, ki naj bi bila kovana v Makedoniji neposredno po smrti njegovega očeta Filipa II. Nobena od teh dodelitev ni veljala prav do najnovejšega časa kot dokončna, čeprav so obe nasprotjuči si trditvi znanstveniki vneto zagovarjali.

Preden bi se dotaknili same razjasnitve problema, bi poskusili v kratkem pregledu podati sliko o izsledkih dosedanjih znanstvenih raziskav. Imhoof-Blumer je v *Monnaies grecques* kot prvi prepoznal v tej tetradrahmi prvo emisijo Aleksandra Velikega v Makedoniji neposredno po smrti Filipa II.¹ Kasneje je hotel videti Head v študiji za *Cambridge History of India*² in nato v obširnem članku v *Numismatic Chronicle*³ v teh novcih emisijo neke vzhodne kovnice, najverjetneje v Indiji, ki naj bi jo bil koval neki satrap šele po smrti Aleksandra III. Temu mnenju sta se priključila tudi Newell v svojih *Reattribution*⁴ in Hill v *Guide*.⁵ Whitehead je v katalogu Panjab muzeja v Lahore ta novce pripisal Aleksandru III. in ga dodelil neki kovnici v Indiji ali blizu nje, pri tem je bilo za tako dodelitev odločilno najdišče londonskega primerka.⁶ Istega mnenja je bil tudi Babelon v svojem

¹ Imhoof-Blumer, *Monnaies Grecques* itd. Amsterdam (1883), 118 sl. 19, T. D. 8, 120 ss.

² B. V. Head, *Cambridge History of India*, 676.

³ B. V. Head, *The Earliest Graeco-Bactrian and Graeco-Indian Coins*, *Num. Chron.* 4, 1906, 12 sl., T. 2: 9; *Historia Numorum*², Oxford (1911) 225 in 834.

⁴ T. Newell, *Reattribution of Certain Tetradrachms of Alexander the Great*, *AJN*, XLV, New York (1911), 8 ss.

⁵ G. F. Hill and B. V. Head, *A Guide to the Principal Coins of the Greeks* itd. London (1932) 53, T. 29: 3. V izdaji 1959 na strani 96 vsekakor pod popravki: »This is now once again regarded as an early, and probably western, issue.«

⁶ R. B. Whitehead, *Catalogue of Coins in the Panjab Museum, Lahore*, Oxford (1914) I, 87 (i), T. 9.

Traité.⁷ Njemu je sledil Gaebler in na podlagi prepričljivih Headovih izvajanj je imel ta novca za »nicht makedonischen Ursprungs« in menil, da je bil: »zwischen 323 und 305 in Indien geprägt«.⁸ Nasprotno pa le občasni in slabo utemeljeni dodelitvi tega novca v Epir niso nikdar pripisovali večjega pomena, to že zaradi samega atiškega standarda epirotskih novcev ne.⁹ Headovemu mnenju se je kasneje, kar zadeva tetradrahme, priključil tudi Robinson na podlagi izsledkov izkopavanja v Olynthu.¹⁰

Po več kot štiridesetih letih je Kleiner spoznal ugotovitve Imhoof-Blumerja v svoji monografiji Alexanders Reichsmünzen kot edino pravilno rešitev tega problema.¹¹ Prav tako se je zavzel za takšno interpretacijo problema Jenkins v recenziji tega dela.¹² To sta podprla še Curiel in Schlumberger na podlagi eksaktnih analiz novčnih najdb z najjužnejših področij nekdanje velike države Aleksandra III.¹³ Vendar je proti Kleinerjevimi izvajanjem nastopil Seltman.¹⁴ Odločno se je medtem zopet Cahn zavzel za grško dodelitev.¹⁵ Toda kmalu zatem so isti novca, ki so ga pri firmi Münzen & Medaillen A. G. v Baslu opisali za severno grškega, označili pri firmi Kricheldorf za »Posthumes Tetradrachmon, Indien...«.¹⁶ V zadnjem času se je Bellinger v »Essays« priključil izvajanjem, ki so zagovarjala baktrijski izvor tega novca, ne da bi bil pri tem sam kaj novega prispeval k podkrepitvi te teze ali pa k razjasnitvi problema.¹⁷ Whiteheadovo argumentacijo je imel za prepričljivo za baktrijski izvor naše tetradrahme.¹⁸ Kakor vidimo, sta obe, povsem si nasprotujoči dodelitvi izmenično zopet in zopet našli zagovornike; vsekakor so tisti, ki so zagovarjali vzhodno dodelitev, skoraj dvakrat tako številni.

Preden pa preidemo k reševanju samega problema, bi se na kratko spoznali z najvažnejšo argumentacijo, ki je bila podlaga dosedanjim dodelitvam.

⁷ E. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, Paris (1928) deuxième partie, IV, 551 sl. T. 311, 17 ss.

⁸ H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, III, Makedonia und Paionia*, Berlin (1935), 169, 4, T. 31, 18.

⁹ Prim. Imhoof-Blumer, l. c. in Babelon, l. c. 551. V zadnjem času tudi Franke, *Die antiken Münzen von Epirus, I*, 252, z epirotskim primerjalnim gradivom.

¹⁰ D. M. Robinson in P. A. Clement, *Excavations at Olynthus, IX*, 1938. 329. Osem pri izkopavanjih najdenih manjših nominalov tega tipa postavlja v Makedonijo; prim. 328 ss, in 236, T. 31, 19.

¹¹ G. Kleiner, *Alexanders Reichsmünzen*. Abh. Akad. Berlin, 1947, 5 (1949), 7 ss, in isti: *Philipps und Alexanders Münzbildnisse*, Berl. Num. Zeitschrift, 1949, 1. 9. passim. Na tabli 1. 7 odslikani in na strani 12 (op. 7) opisani primerek je iz zbirke Philipsen (Kat. Hirsch XXV, München 1909, 504, T. VI) in Prowe, Moskva, (Kat. Egger XL, Wien 1912, 575, T. XI) in ne iz Pariza, kot je pomotoma navedeno.

¹² JHS 1949, 121.

¹³ Raoul Curiel et Schlumberger Daniel, *Trésors monétaires d'Afghanistan*, Paris (1953); Appendix V, 58—62, »Monnaies d'Étalon présumé, 'Indien' ou 'Rhodien'«.

¹⁴ C. Seltman, *Class. Review*, 1950, 67.

¹⁵ *Monnaies et Médailles S. A. Bâle, Vente aux enchères XIII*, (Juni 1954), 1097, T. 40.

¹⁶ H. H. Kricheldorf, *Auktion V*, (Oktober 1958), 65, T. III.

¹⁷ A. R. Bellinger, *Essays on the Coinage of Alexander the Great*, Num. Studies 11, New York 1953, 28 ss.

¹⁸ R. B. Whitehead, *The Eastern Satrap Sophytes*. Num. Chron. 1943, 60—72, T. III.

Pri Imhoof-Blumerjevih¹⁹ izvajanjih so bile odločilne stilistične značilnosti. V Zeusovi glavi naših tetradrahem in tetradrahem Filipa II. je prepoznal najožje stilistične afinite. V priznaku je videl proro; v teži fenikijski standard tetradrahem Filipa II. Redkost teh novcev je razlagal s šibkim emitiranjem pred uvedbo novih kovancev atiške utežne enote in pa hitro ukinitvijo nominala.

Headova²⁰ izvajanja slonijo na tehle ugotovitvah: Na priznaku, tiari, značilnem perzijskem satrapskem pokrivalu, kot znaku za satrapsko kovanje, orlu kot tipu revera, ki je zaradi makedonskega vpliva stopil na mesto razširjenih grško-indijskih modifikacij atiške sove. Od atiških tetradrahem naj bi bil prevzet tudi oljčni list, ki ga sicer pri evropskih kovih Filipa II. in Aleksandra III. nikdar ne najdemo. Zaradi domnevne podobnosti s Zeusovo glavo na novcih grške proveniencie vladarjev Seleuka I. Nikatorja in Antioha I. Soterja. Teža 14,70 (= 227 grains) naj bi bolj ustrezala staremu indijskemu standardu kot standardu, ki ga imajo novci Filipa II. v Makedoniji. In končno je Head imel, ko se je odločil za indijsko dodelitev, za zelo važno tudi indijsko provenienco enega od treh do takrat znanih primerkov, ki naj bi ga bili našli v Ravalpindi v Pandžabu. Kasneje je Head²¹ tudi znane podnominalne s Heraklovo glavo in orlom na reveru sicer dodelil neki drugi kovnici, jo je pa prav tako zopet domneval v Indiji.

Newell²² je prevzel Headova izvajanja brez komentarja, pri tem pa je podnominalne imel za makedonske. Prav tako Babelon, ki je zopet posvečal važnost provenienci enega od treh znanih novcev. Njemu se je zdel prepričljiv za indijsko dodelitev priznak — tiara.²³ V drugi vrsti pa je menil, da je teža azijska, stil nikakor isti kot pri tetradrahmah Filipa II. Še več; njemu se zdi stil Zeusove glave na orlovskih tetradrahmah sorodnejši stilu novcev Seleuka I. Nikatorja in Antioha I. Soterja, ki so bili kovani v Indiji, kot pa novcem Filipa II. Menil je celo, da je orlovski tip tudi hkraten s temi in da izvirajo iz iste kovnice na bregovih Inda.²⁴ Gaebler se je potem povsem priključil Headovim in Babelonovim izvajanjem. Manjše nominalne s Heraklovo glavo in z orlom je postavil na začetek kovanja Aleksandra III.; tetradrahme je zopet postavil v Indijo.²⁵

Kleiner pa je nasprotno v orlovskem tipu prepoznal najbolj zgodnji kov Aleksandra III. Teža, tip in stil govore za neposredno priključitev na prehodne emisije Filipa II. Piše: »gleichwohl hat man diesen Zusammenhang aufgegeben, weil ein Beizeichen als Satrapenmütze erkannt wurde; und man hat die Prägung in die Zeit nach Alexanders Tode nach Indien verlegt, da der Münzfuss auch indisch sein kann und eine der drei Münzen tatsächlich in Rawal-Pindi erworben wurde.« Dalje piše: »Was sonst für diese Zuweisung ausgeführt worden ist, besonders der Ölweig der auf attischen Eulen wie auf deren gleichzeitigen Nachbildungen von Ägypten

¹⁹ Imhoof-Blumer, l. c. p. 118 ss; 120 ss.

²⁰ Num. Chron. 4 (1906), 12 ss; glej tudi zgoraj opombo 2.

²¹ Hist. Num.², 225.

²² Newell, l. c. 9, op. 6.

²³ Babelon, l. c. st. 551.

²⁴ Babelon, l. c. st. 553 ss.

²⁵ Gaebler, l. c. 138, 169, T. 31.

bis Persien vorkommt, kann heute freilich nicht mehr für diese Annahme ins Feld geführt werden.«²⁶

Curiel in Schlumberger sta podprla Kleinerjeva izvajanja na podlagi že omenjenih analiz novčnih najdb. Herbert Cahn prinaša kot dodaten argument nahajališče novega primerka, ki naj bi ga bili po lastnikovi izjavi našli v Elidi.²⁷ Whitehead²⁸ je v izčrpni študiji v *Numismatic Chronicle* stavil redke emisije satrapa Sophytesa v Baktrijo. Hkrati je pritegnil še tipološko podobne in po standardu sorodne kove. Tudi za tetradrahme orlovskega tipa misli, da spadajo v to skupino. Pri tem pa meni, da je Head posvečal preveč važnosti standardu, pri čemer je tudi kraj nabave Ravalpindi ali drugič Panjáb nekritično imel za najdišče. Whitehead meni, da je treba področje Sophytesove oblasti, proti drugačnim prejšnjim mnenjem, iskati v predelu Oxusa. Prav tja pa je treba postaviti tudi vso skupino, h kateri pripada tudi orlovski tip, in je zato tudi standard treba označiti kot »baktrijski«.²⁹

V zadnjem času se je pridružil Whiteheadovim izvajanjem tudi Bellinger³⁰ in se zavzel za baktrijski izvor orlovskega tipa. Toda vsemu problemu ne pripisuje nobenega večjega pomena, ker po njegovem mnenju ta novc zaradi redkosti ni mogel pri financiranju države imeti pomembnejše vloge.

Tako smo se na kratko spoznali z argumentacijo za različne dodelitve tega redkega novca. Ločena mnenja bi bila verjetno še nadalje obstajala, če ne bi bil k razjasnitvi problema pripomogel novo odkriti primerek.

Pred nekaj leti se je na tržišču na Dunaju³¹ pojavil novc, ki je kazal znake prekovanega, ne natančneje določljivega novčnega tipa.³² Novc je stater Patraosa, ki so ga prekovali na tetradrahmo Aleksandra III. t. i. orlovskega tipa. Dokaj neugleden novc je neostro izkovan in deloma zelo nejasen; bil je močno obrezan in sedaj tehta 12,47 g (T. 2: 6, 2 × povečava; 7 in 9 nav. vel.). V prodajnem katalogu je bil opisan kot prekovan stater Filipa II. z vprašajem.

Na sprednji strani (sl. 1 in T. 2: 7) je znana Apolonova glava, kot jo najdemo na Patraosovih staterjih (T. 2: 7 a); na vratu je visok izrastek v obliki krogle.³³ Površina je kot običajno pri Patraosovih in Damastionovih

²⁶ G. Kleiner, *Reichsmünzen*, 7 s; 37 (op. 6).

²⁷ Glej zgoraj op. 15. V Stadtbibliothek v Winterthuru je med Imhoof-Blumerjevo zapuščino mavčni odlitek od tega primerka, vendar brez vsakih podatkov. Obstoji možnost, da je Imhoof-Blumerju že takrat bilo kaj znanega v zvezi s provenienco tega primerka. Za ljubeznivo posredovanje kopije mavčnega odlitka se na tem mestu zahvaljujem prof. dr. H.-J. Bloeschu v Winterthuru.

²⁸ *Num. Chron.* 1943, 68 ss.

²⁹ R. B. Whitehead, l. c. 71.

³⁰ A. R. Bellinger, l. c. 28 ss.

³¹ *Sammlung Hollschek, Dorotheum*. 244. Münzversteigerung, Wien Oktober 1961, 461.

³² Na tem mestu se najtopleje zahvaljujem prof. dr. Robertu Göblu, Universität Wien, da mi je omogočil pridobitev tega novca.

³³ Isti žig za aver še: London BMC, Macedonia, 3 (12,30 g, preluknjan), slabo ohranjen, zato samo še sled o vzboklini na vratu. London BM, Parkes Weber Gift 1906 (brez navedbe teže) z močnim dvojnim kovom (T. 3: 21). Za ljubeznivo posredovanje mavčnih odlitkov se zahvaljujem gospodoma G. K. Jenkinsu in R. A. G. Carsonu iz Britanskega muzeja. Nadaljnji primerki: Cambridge, Fitzwilliam Museum, Grosse 3695 (12,33 g) in prav tam General Coll. SNG 1875 = ex O'Hagan Coll. 359 (12,33 g) (T. 2: 7 a). Za posredovanje mavčnega odlitka se zahvaljujem

prepredena s številnimi značilnimi risastimi poškodbami žiga. Od starega kova (T. 2: 8, 8 a) so še vidni ostanki orla (deli krila), priznak (t. i. tiara) in zadnje štiri črke imena *Αλεξαν ΔΡΟΥ*.

Na reveru novca (sl. 1 in T. 2: 9, 9 a) vidimo jezdeca v oklepu in čeladi, ki s kopjem zabada na vleh ležečega nasprotnika z okroglim ščitom. Zgoraj od leve proti desni je videti napis, od katerega so ohranjene prve štiri črke od retrogradnega rho imena *ΠΑΤΡΑΟΣ*.³⁴ Površina je lahko razdrapana, kot je značilno pri žigih za kovanje Patraosovih staterjev. Kovna ploščica je bila le deloma pokrita z žigom in kaže številne radialne vzbokline, ki so nastale pri kovanju zaradi uhajanja kovine izpod žiga. Vsi znaki kažejo na hitro in površno kovanje. Od starega kova (T. 2: 10) se je ohranil še zadnji del Zeu-sove glave; drugo je bilo pri kovanju zabrisano.

Sprednja stran prekovanega novca nam je znana in je identična s pariškim primerkom³⁵ (T. 2: 10 a) ali pa morda z nekoliko dograviranim žigom

Ostanki prekovane tetradrahme Aleksandra III.
Reste einer übergeprägten Tetradrachme Alexanders III.

Stater Patraosa
Patraos' Stater

Sl. 1. Prekovana tetradrahma Aleksandra III.

Abb. 1. Die übergeprägte Tetradrachme Alexanders III.

gospodu J. B. Pollard, Dept. of Coins and Medals, Fitzwilliam Museum, Cambridge; dalje Naville V (Genève 1923), 1481 in *Ars Classica* XIII (Genève 1928), 548, 553 in *Sammlung Hollschek*, l. c., 460, T. 2 (možno iz istega vira kot naš primerek).

³⁴ Od več sto primerkov, ki jih je avtor evidencialno po mavčnih odlitkih ali avtopsiji, ni bilo mogoče ugotoviti niti enega samega novca, ki bi bil kovan z istim žigom za rever. Velike najdbe iz Ražincev (Bolgarija), ki je poleg 1446 tetradrahm Filipa II. vsebovala tudi 1208 staterjev Patraosa, 2 Lykkeiosa in ene tetradrahme Damastiona, si avtor kljub temu namenjenemu obisku v Narodnem muzeju v Sofiji ni mogel ogledati. Za dobro voljo in ljubeznivost se avtor na tem mestu zahvaljuje dr. Theodoru Gerassimovu.

³⁵ Cabinet de France 306 A, 14,37 g. Pariški primerek ima položaj žigov ↑↑ medtem ko je na našem prekovanem novcu *↑. Položaj žigov tetradrahme iz zbirke Philipsen mi ni znan (glej zgoraj op. 11).

tetradrahme iz zbirke Philipsen iz Köbenhavna (T. 2: 10 b). Zadnja stran je nasprotno tako nejasna, da je vsaka zanesljiva primerjava žigov izključena. Še najverjetneje je isti žig kot pri primerku Philipsen ali pa imamo opraviti celo z novim, torej šestim žigom.

Že samo to, da je bila tetradrahma orlovskega tipa prekovana od Patraosa, absolutno potrjuje Imhoof-Blumerjeva in Kleinerjeva izvajanja. Popolnoma neverjetno je namreč, da bi bil novce iz baktrijsko-indijskega območja zašel v Paeonijo že tako zgodaj in bi ga bili potem v tako kratkem času prekovali s Patraosovimi^{35a} žigi. K temu je treba še dodati, da moramo računati z velikim številom prekovanih primerkov, če se nam je prav eden od teh lahko ohranil do danes. Tudi pozna datacija je s tem dokončno ovržena.

Če se še podrobneje ukvarjamo s problemom orlovskega tipa — zaradi boljšega pregleda sledimo Headovi argumentaciji, ki jo primerjamo z našimi ugotovitvami³⁶ — pridemo do tehle zaključkov:

P r i z n a k moramo še naprej imeti za nepojasnen. Prav tako je lahko prora kot tudi tiara (T. 2: 8 a). Za tiaro kot priznak nam ni poznana nobena analogija, najsi bo potem v sami Grčiji ali pa v vzhodnih satrapskih področjih. Primerjalno gradivo, ki ga je zbral Babelon za podkrepitev svojih izvajanj, ne zadovoljuje.³⁷ Medtem pa je prora kot priznak znana v številnih primerkih in celo na postumnih tetradrahmah Filipa II.,³⁸ ki so jih torej emitirali že pod Aleksandrom III. Priznati je treba, da naš priznak kot prora kaže neke posebnosti, pa tudi še močnejše modifikacije ne bi bile izključene. Lahko pa imamo, in to domnevamo, opraviti z nekim novim, še nepojasnjanim priznakom, za katerega tudi ne poznamo nobenih analogij. To v numizmatiki vendar ne bi bilo nič novega. Priznak v desnem polju moramo iz teh razlogov torej predhodno imeti za proro ali pa kot še nepojasnen simbol.

O r e l z nazaj obrnjeno glavo kot motiv nedvoumno bolje spada v makedonsko likovno področje kot v baktrijsko ali celo indijsko. Motiv ima v makedonskih kraljevih kovih tako predhodnike³⁹ kot vzporedne tipe⁴⁰. Ra-

^{35a} Najdbe iz Grčije ali severno od tod, ki vsebujejo izjemoma in v zelo majhnem številu tudi seleukidske novce, so vse iz dosti poznejšega časa. Tako je zakop najdbe iz Srbije, cfr. Virginia Joyce Hunter, *A Third Century Hoard from Serbia and its Significance for Celtic History*, *Mus. Notes* 13 (1967), 17 ss, za več kot sto let mlajša. Primerjaj tudi najdbo iz Epidaura, J. N. Svoronos, *Journ. Int. d'Archéol. Numismatique*, 10, 1907, 35 ss, ki je tudi zakopana konec tretjega stol. pred n. št.

³⁶ *Num. Chron.*, l. c. 13 ss.

³⁷ Babelon, l. c. st. 551 in T. 88, 4 ss.

³⁸ cfr. *Sylloge Fitzwilliam Museum* III, 2041 (Amphipolis) in 2049, 2050 (zgoden postumen). Z ustno pripombo dr. L. Mildemberga na kongresnem referatu, češ da je treba priznak imeti za plug, se ne morem strinjati; zaenkrat nam niso znane zadovoljive analogije.

³⁹ Na srebru starejše skupine Amyntasa III. (389—383 in 381—369), cfr. Gaebler, l. c. 159, 3, T. 30, 1 (T. 3: 11) in na bakrenjakih Perdikkasa III., cfr. P. Naster, *La Coll. Lucien de Hirsch, Bruxelles* 1959, 1026, T. 54 = ex Bompöis (1882), 805 in *Wigan Coll.*; cfr. H. Gaebler, l. c. 162, 5, T. 30, 17 (T. 3: 12). Za ljubeznivo posredovanje mavčnega odlitka se zahvaljujem vodji novčene zbirke *Bibliothèque Royale de Belgique* — Bruxelles, gospodični dr. J. Lallemand.

⁴⁰ Vzporedne emisije atiške utežne enote, ki so jih splošno imeli za makedonske, imajo presenetljivo podobnost, predvsem v stilni sorodnosti revera, in to

1

2

3

4

5

(Aleksander III., tetradrahme orlovskega tipa)

1. M. & M. A. G. Båle XIII (Juni 1954), 1097, T. 40; po lastnikovi navedbi najden v Elidi, in H. H. Kricheldorf, Auktion V (Oktober 1958), 65, T. 3. Odliček v Stadtbibliothek Winterthur (glej op. 27). — 2. London, BM iz zbirke Montagu; B. V. Head, N. C. 1906, 12, T. 2, 9; omenjen pri H. Gaebler, Ant. Münzen Nord-Griechenlands III, Makedonia und Paeonia, Berlin 1935, 169, 4 (opomba), T. 31, 18; Babelon, Traité, st. 551, 910, T. 311, 18. — 3. London, BM iz Ravalpindija; B. V. Head, l. c. 12. — 4. Iz zbirke Philipsen, Köbenhavn. (Kat. Hirsch XXV, München 1909, 504, T. 6) ter zbirke Prowe, Moskva (Kat. Egger XL, Wien 1912, 575, T. 11). — 5. Paris, Cabinet de France 306 a; Imhoof-Blumer, Monn. Grecques, T. D. 8; B. V. Head, l. c., 12; Babelon, l. c., 909, T. 311, 17

7

8

6

7a

8a

9

10a

9a

10

10b

6. Patraos, stater prekovan na tetradrahmo Aleksandra III., orlovskega tipa. Zasebna zbirka München = iz zbirke Hollschek, Dorotheum, 244. Münzversteigerung, Wien, Oktober 1961, 461 (2-krat povečano). — 7, 8. kot št. 6 (aver), naravna velikost. — 7 a Patraos, stater (aver), Cambridge, Fitzwilliam Museum, General Coll., SNG 1875. — 8 a Aleksander III., tetradrahma, orlovski tip (rever): London, BM iz zbirke Montagu — kot tabla 1: 2. — 9, 10. kot 6 (rever), naravna velikost. — 9 a Patraos stater (rever), Winterthur, Stadtbibliothek, mavčni odliček brez podatkov. — 10 a Aleksander III., tetradrahma, orlovski tip (aver), Paris, Cabinet de France 306 a — glej zgoraj tabla 1: 5. — 10 b Aleksander III., tetradrahma, orlovski tip (aver). Zbirka Philipsen Köbenhavn (Kat. Hirsch XXV, München 1909, 504, T. 6) = iz zbirke Prowe, Moskva (Kat. Egger XL, Wien 1912, 575, T. 11) — kot zgoraj tabla 1: 4

11

12

13

14

15

16

17

19

18

20

21

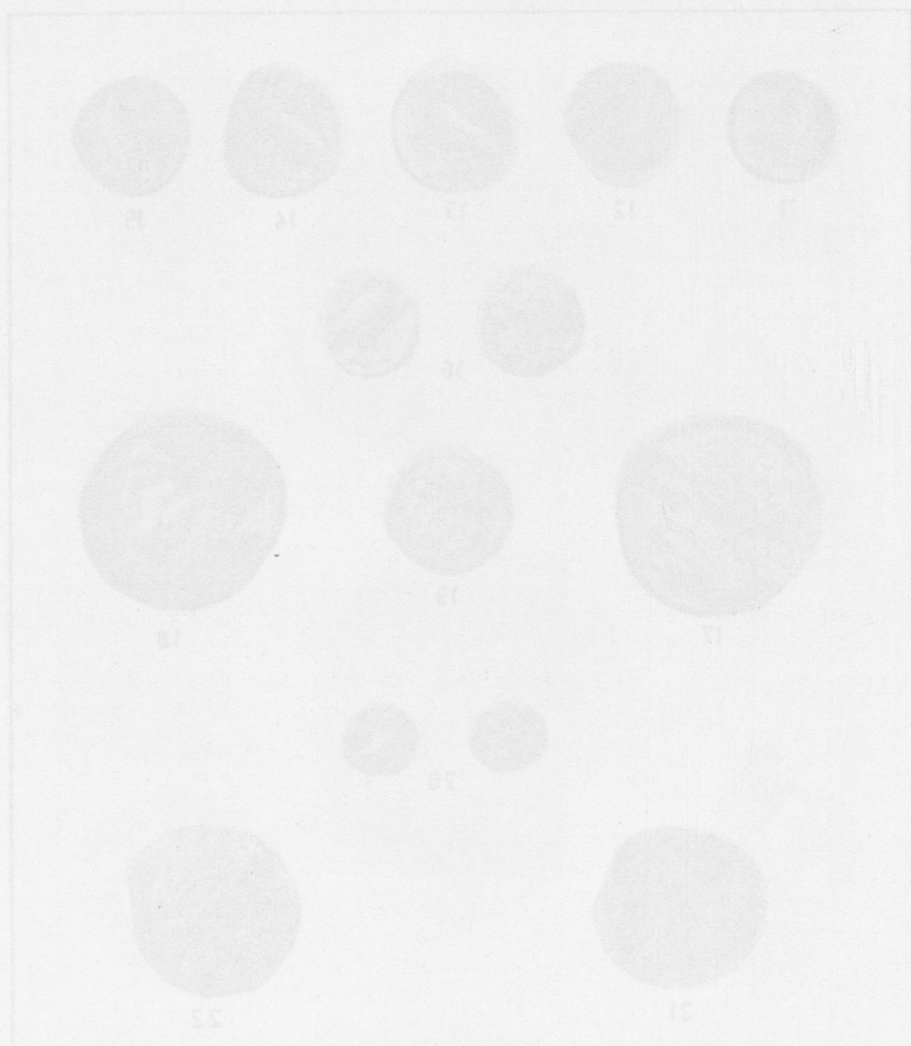

22

23

11. Amyntas III., hemidrahma. Zbirka Gwinner, Berlin in zbirka Philipsen Kopenhagen (Kat. Hirsch XXV, München 1909, 480, T. 5), omenjen pri H. Gaebler, l. c., 159, 3, T. 30, 1. — 12. Perdikkas III., bakrenjak (rever), iz zbirke Bompis (1882) 805 in Cabinet Wigan. Omenjen pri Gaebler, l. c., 162, 5, T. 30, 17. Sedaj Cabinet des médailles, Bruxelles, cfr. P. Naster, La Coll. Lucien de Hirsch, Bruxelles 1959, 1026, T. 54. — 13. Aleksander III., drahma, Gaebler l. c., 168, 1 (rever). — 14. Aleksander III., bakrenjak (rever), Berlin (Imhoof); Imhoof-Blumer, l. c., 119, 37; Gaebler, l. c., 169, 5. — 15. Aleksander III., drahma, Imhoof-Blumer, l. c., 118, 23; Babelon, l. c., 545, 890; T. 311, 1. — 16. Indija ali Baktrija; modificiran »atenski tip« z orlom na reveru; drahma, B. V. Head, l. c., 10, T. 2, 3. — 17. Filip II., tetradrahma, Hirsch XII, München 1904, T. 3, 106, odsljkan pri G. Kleiner, Berl. Num. Zeitschr. (1949), T. 1, 5. — 18. Seleukos in Antiohos, tetradrahma, B. V. Head, l. c., 14, T. 2, 11. — 19. Seleukos in Antiohos, drahma, B. V. Head, l. c., 15, T. 2, 12. — 20. Indija ali Baktrija; kopija po »makedonskem vzorcu«, diobol, B. V. Head, l. c., 12, T. 2, 8, nabavljena v Taškentu. — 21. Patraos, stater, London BM = Parkes Weber Gift 1906. — 22. Lykkeios, stater, Berlin (Löbecke). — 23. Falsa, Teheran, zbirka dr. Mesrob Abgarians

zen tega je v najožji povezavi s Zeusovim kultom, kar je že Kleiner prepričljivo obrazložil.⁴¹ Orel je namreč Zeusov ptič; kasneje ga srečujemo na državnih tetradrahmah Aleksandra III. s Heraklovo glavo in sedečim Zeusom. Motiva revera pa nikakor ne bi bilo primerno imeti za baktrijskega ali indijskega, najsi bo tudi, da se v tem področju takšni tipi pojavljajo. Če se namreč izjemoma tudi pojavijo, potem posnemajo vedno le makedonske predloge, ki so običajno potem tudi zvezani z Atenino glavo na averu.⁴² Nemogoče bi bilo našo tetradrahmo prištevati med tovrstne posnetke.

Oljčni list je kot argument za vzhodno dodelitev ovrgel že Kleiner.⁴³ Vse nam znane tetradrahme ta izvajanja samo še podkrepijo. Tetradrahma iz zbirke Philipsen (T. 1: 4) in pariški primerek (T. 1: 5) imata na njegovem mestu kij. Ti priznaki torej niso nič drugega kot znaki kovničarjev ali pečatorezcev in so torej za vzhodno lociranje naše tetradrahme brez vsakega pomena. Headova izvajanja, da se oljčni list ni nikdar pojavil na kakšnem zahodnem kovu Filipa II. ali Aleksandra III., izgube vrednost že ob samem dejstvu, da se nasprotno v skupini atenskih in makedonskih posnetkov v Indiji ni nikdar pojavil kot priznak kij.

Zeusova glava kaže najožje stilistične sorodnosti do tistih na tetradrahmah Filipa II. (T. 3: 17). Seveda pa moramo pri tem tudi omeniti Kleinerjeva opažanja.⁴⁴ Vzporednic namreč ne smemo iskati med tetradrah-

zelo sam orel kakor tudi risba in namestitvev črk (T. 3: 13, 14 — bakrenjak). Tudi vsa kompozicija spominja na isto ukrojitev. Za primer samo črki Ksi in Ny. Znan nam je celo manjši nominal z isto delitvijo legende in izrazito kompozicionalno podobnostjo, kot jo poznamo pri tetradrahmah (T. 3: 15); cfr. Imhoof-Blumer, l. c., 118, 23 = Babelon, *Traité*, 4, 546, 890, T. 311, 1 (Paris). Vsekakor stoji tu orel na gorjači namesto na strelji. Zanimivo je, da se gorjača pojavlja kot simbol v polju tetradrahmah orlovskega tipa. Da imamo tu opraviti s simbolom, si je mogoče razlagati zato, ker na tipih, kjer stoji orel na gorjači, manjkajo simboli v polju, pri tipih pa, kjer stoji orel na strelji, jih redno najdemo. Za podobne primerke, kjer stoji orel na strelji, glej še Babelon, l. c., n. 891, T. 311, 2; ter L. Forrer, *The Weber Coll.*, 2084, T. 80 = sedaj v zbirki ANS, New York; glej tudi A. R. Bellinger, l. c., 28, T. 19, 20, vendar tam pomotoma v opisu »orel na strelji« namesto praviloma na kiju. Razen tega je znan še tip, kjer orel stoji na thyrsosu, cfr. Gaebler, l. c. 168, 1; T. 31, 19 (T. 3: 13) ter Bellinger, l. c. 28, T. 1, 23 (hemidrahma). Manjše enote je Robinson na podlagi izkopavanj v Olynthu z zanesljivostjo pripisal Makedoniji. Ker so tetradrahme takrat popolnoma manjkale, se je potegoval za Headovo »*Opinio communis*« (glej zgoraj op. 10). Tako je prišlo do neupravičene delitve tipa revera, o čemer je že Kleiner (Reichsmünzen, 37. op. 6) menil: »... dass eine Trennung der Teilstücke von den Tetradrachmen nicht anzunehmen sei.« V nekem razgovoru je takemu mnenju pritrdil tudi G. K. Jenkins.

⁴¹ Reichsmünzen, 7; 9.

⁴² Dokazila pri Whitehead, l. c. 68, T. 3, 3, 4 (T. 3: 16). Head, *Num. Chron.*, l. c. T. 2, 1—8; zadnji — redki diabol — ima na averu Zeusovo glavo, ki pa stilistično odločno spada med seleukidske novce (T. 3: 20).

⁴³ Reichsmünzen, 8.

⁴⁴ *Berl. Num. Zeitschr.* (1949), 1, 5 ss. Glej tudi F. v. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, s. v. Münzbildniss, p. 411 ter postumni stater Filipa II. pri G. Kleiner, *Alexanders Reichsmünzen*, *Abh. d. Deutsch. Akad. d. Wiss. zu Berlin, Philosoph.-hist. Klasse*, Jhg. 1947, Nr. 5, Berlin 1949, *Abb.*, 2 Reihe, 6; H. Gaebler *Die antiken Münzen Nordgriechenlands*, III, *Makedonia und Paionia*, Berlin 1935, T. 30, 26, s. 163, št. 8; dalje C. Seltman, *The Temple Coins of Olympia*, Berlin 1914, 193, 194; K. Lange, *Götter Griechenlands*, Berlin 1946, *Abb.* 16 ter nazadnje zelo prepričljiva izvajanja pri K. Lange, *Zur Frage des Bildnisgehaltes bei Köpfen auf Münzen*, v E. Boehringer, *Wissenschaftliche Abhandlungen des deutschen Numismatikertages in Göttingen 1951, Göttingen 1959*, p. 29 f.

mami iz časa vlade Filipa II., temveč med njegovimi postumnimi emisijami. Zato tudi ni izključeno, da je pri orlovskem tipu Aleksandra III. mogoče prepoznati individualne poteze očetovega portreta. S tem pa so seveda določeni odkloni od portreta olimpijskega Zeusa neizbežni. Kaže celo, da tudi postumne emisije Filipa II. ne moremo pritegniti kot paralele, ker te preprosto sledijo stari tradiciji in so torej šle povsem svojo smer. Podobnost z novci Seleuka I. Nikatorja in Antioha I. Soterja (T. 3: 18, 19) je nasprotno tako majhna, da za lociranje naše tetradrahme v Indijo ali Baktrijo na stilistični podlagi nima nobene vrednosti.

Teža petih znanih primerkov je taka:

LONDON 1 iz zbirke Montagu, 14,417 g,

LONDON 2 iz Ravalpindija, slabo ohranjen, 13,219 g,

PARIS (pri Headu in Whiteheadu 227 grs (= 14,709 g) — pri Babe-
lon, *Traité*, st. 551, 909, 14,68 g; po navedbi iz Pariza vendar
le 14,37 g),

PHILIPSEN, 14,44 g,

M & M XIII, 14,22 g.

Naš primerek ima 12,490 g, je pa močno obrezan, torej je bil še pred prekovanjem reduciran na težo peonskih tetradrahem. Poprečna teža štirih primerkov (eden med njimi je slabo ohranjen in površinsko obdelan; močno korodiran primerk iz Ravalpindija tu ni bil upoštevan) znaša 14,36 g. Torej je nižja kot idealna teža fenikijske tetradrahme s 14,58 g in nikakor višja, kar se odlično ujema s povprečnimi težami tetradrahem Filipa II. Headova izvajanja, ki so vse preveč slonela na teži, to je že Whitehead ugotavljal, so tako že zaradi nenatančne teže pariškega primerka izgubile vsako vrednost. Tudi Whitehead ni preverjal, kako je natanko s težo tega primerka.

Provenienca londonskega primerka, na katero sta se tako Head kot Whitehead opirala, je že s podatkom o najdišču pri Cahnu »... il a été trouvé en Elide, selon l'attestation de l'ancien propriétaire« izgubila pomen.⁴⁵ Po odkritju našega primerka, ki je bil prekovan z žigi vladarja iz sosednje dežele Peonije, je indijska oz. baktrijska provenienca londonskega primerka samo še kuriozيتeta. Daleč bolj verjetno je namreč, da je zgodnji novc Aleksandra III. zašel z velikimi denarnimi depoji za vojaške namene iz Grčije v Baktrijo ali Indijo kot pa narobe. Tu je nadaljnja razlaga odveč.

Tako smo skušali ovreči glavne argumente, s katerimi so Head in zagovorniki njegovih trditev locirali tetradrahmo orlovskega tipa Aleksandra III. v Indijo ali Baktrijo. Čeprav že sama tipologija avera in pa teža zgovorno govorita, da je orlovski tip lahko koval samo Aleksander III. neposredno po smrti Filipa II., bomo poskusili s pomočjo našega prekovanega primerka dokazati tudi zgodnjo datacijo teh tetradrahem in ob tem opozoriti na rezultate, ki iz tega sledijo. Zato pa je potrebno, da vržemo pogled na vrste peonskih kraljevih emisij.

Začetek Patraosove vlade so splošno postavljali v leto 340. Že Gaebler pa je začetek postavil na leto 335.⁴⁶ Tu ni mesto, da bi se nadalje spuščali v ta problem, vendar ugotavljam: če je Patraos res začel vladati leta 335, se to zelo dobro ujema z našo prekovano tetradrahmo. Z našim prekovan-

⁴⁵ glej zgoraj op. 15 in 27.

⁴⁶ ZfN 1927, 225; H. Gaebler, *Die Ant. Münzen Nord-Griechenlands III*, 2, 201.

cem je namreč datiran tudi Patraosov žig. Ta je (T. 2: 7 a; 3: 21) namreč lahko nastal šele po letu 336/5. K temu je treba še dodati, da kaže Apolona glava našega žiga do določenih Apolonovih glav na novcih Lykkeiosa, prednika Patraosa, tesne stilistične in tehnološke sorodnosti (T. 3: 22). Tudi značilna pika na obeh žigih ni naključje,⁴⁷ temveč govori za tesno časovno povezanost obeh žigov. Razlog imamo, da jih tudi lahko pripišemo istemu pečatorozcu. Tako smo v srečnem položaju, da ta Patraosov žig lahko priključimo neposredno zadnjim emisijam njegovega predhodnika Lykkeiosa. S tem pa je tudi potrjen začetek Patraosove vlade za leto 335. Ker tudi kasnejši nastop Patraosove vlade ni verjeten, je s tem hkrati tudi podano, da so našo tetradrahmo prav kmalu, najkasneje pa dve do tri leta po nastopu Aleksandra III. prekovali.

Začetek emisije orlovskega tipa je z nastopom vlade Aleksandra III. jasno datiran; čas njenega konca smo pravkar ugotovili. Sedaj preostane samo še vprašanje: zakaj so ustavili to emisijo? To mora biti v zvezi z uvedbo novih državnih emisij atiške utežne enote; šele tedaj je mogoče misliti, da so tetradrahme orlovskega tipa vzeli iz prometa in jih prekovali.

O tem, kdaj so začeli kovati državni denar, so se ukvarjali že mnogi strokovnjaki in tu ne moremo navajati številnih izvajanj, ki so bila že kdaj podana. Imhoof-Blumer⁴⁸ je prve emisije datiral v leto 331. Do istih zaključkov je prišel tudi Kleiner⁴⁹, toda začetnega datuma teh emisij še ni mogoče imeti za dokončnega, to že zato ne, ker se je državno kovanje v sami Makedoniji kot priprava za kasnejše obsežno kovanje lahko začelo že nekaj časa prej. Če vzamemo omenjeno leto 331 kot začetek novega državnega denarja atiške utežne enote, potem je preostalo za izkovanje emisije orlovskega tipa nekako pet let, kar pa se nam zdi nekoliko veliko. Kot smo omenili, ta emisija ni mogla trajati tako dolgo že zaradi nastopa vlade Patraosa v l. 335. Tetradrahme orlovskega tipa so torej kovali le krajši čas.

Vzporedno s tetradrahmami orlovskega tipa so za trgovino s severom kovali še več let naprej tudi postumne tetradrahme Filipa II. Tetradrahme orlovskega tipa so tako krile samo del denarnih potreb v obtoku. To pa nikakor ne pomeni, da so jih emitirali le v manjših količinah, kot to meni Bellinger.⁵⁰ Nasprotno dokazujejo številni različni žigi pri razmeroma malo znanih primerkih veliko zasnovano naklado, ki je morala imeti pri financiranju države pomembno vlogo. Današnja redkost teh tetradrahem je treba pripisati finančno-političnim okoliščinam, torej dejstvu, da so jih kmalu in pa v velikem obsegu pretopili oz. prekovali.⁵¹

⁴⁷ Ali je neke vrste oznaka ali ima splošen pomen oz. da je tehnične narave, naj bo tu puščeno ob strani. Vsekakor pa spominja na podobne pojave na nekaterih drugih, posebno starejših kovih makedonskega ali sosednjih področij. Za Lykkeiosove tetradrahme z vboklino na vratu glej Berlin (Löbecke). Za poslano mavčne odlitke se zahvaljujem gospodu dr. E. Erxlebu, Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin. Naville X (Genève 1925), 453. Za Patraosove novce s podobno vboklino glej zgoraj op. 33.

⁴⁸ Imhoof-Blumer, l. c. 119, 120 ss.; isti Num. Zeitschr. Wien 37 (1905), 5, ter J. P. Six, Num. Chron. 4 (1834), 102, 143.

⁴⁹ G. Kleiner, Reichsmünzen, passim; isti, Berl. Num. Zeitschr. (1949), 1, 5 ss.

⁵⁰ A. R. Bellinger, l. c. 28.

⁵¹ Patraosove tetradrahme so bile, kot znano, često prekovane na druge novce. Žal je večina starih kovov zelo zabrisanih. Še en prekovanec s Zeusovo glavo nam je znan iz Cambridgea, Fitzwilliam Museum, SNG 1873. Lykkeiosova tetra-

Iz zgornjih izvajanj je torej mogoče napraviti tele zaključke: Patraosov žig z okroglo vzboklino na vratu je nastal kmalu po letu 336, in ker je treba žig postaviti na začetek njegovih emisij, je treba tudi nastop Patraosove vlade postaviti v leto 335.

Orlovski tip — tetradrahma z Zeusovo glavo na averu in orlom z nazaj obrnjeno glavo in napisom ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ na reveru je začetno kovanje Aleksandra Velikega v Makedoniji. Vsakršno vzhodno lociranje je nemogoče. Emisija je zgodnja in verjetno vzporedna z manjšimi srebrnimi nominali atiške utežne enote in bakrenjaki. Poznejša datacija kot med 336/5 in najkasneje 331 ni možna. Verjetno je vendar, da je ta emisija končala že okoli 334/3. Ta emisija se je morala umakniti novim državnim emisijam atiške novčne utežne enote. Iz tega pa sledi, da začetek kovanja državnega denarja atiškega standarda v Makedoniji, poudarjam, v matični deželi, lahko datiramo že nekaj let prej.

Na koncu bi samo še na kratko omenili nekaj ponaredkov te redke tetradrahme. Znan nam je samo en žig (ali morda model za brizgano litino), od katerega so evidentirani najmanj trije ponarejeni novci. Ponarejevalec je uporabil za predlogo londonski primerek (T. 1: 2), ker ta tetradrahma ni dobro centrirana, manjka detajl na vratu. Ta partija sedaj manjka na sicer okroglo dopoljenih ponaredkih, ki so tudi sicer zaradi kopiranja disproporcionirani in so bili deloma v žigu dodatno gravirani. Tovrstni ponaredko so nam sicer že znani in jih je zbral Kraft.⁵² Naše primerke je treba še tam dodati. Od teh ponaredkov ima en primerek prof. H. Seyrig v Bejrutu in je bil nabavljen v Kabulu.⁵³ Drug primerek sem našel v zasebni zbirki v Teheranu⁵⁴ (T. 3: 23). Nabavljen je bil na iranskem antikvitetnem trgu. Tretji primerek je bil predložen na vpogled kraljevemu novčnemu kabinetu v Den Haagu in objavljen.⁵⁵

Die ersten Adlertetradrachmen Aleksanders des Grossen; ihre Herkunft und Entstehungszeit

Dieser Aufsatz wird im Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte XVIII, München 1968 in deutscher Übersetzung erscheinen.

drahma, prekovana na Damastionov stater, je bila svoj čas v Beogradu; sedaj izgubljena. Primerjaj ZfN 37, 228, T. 11, 4, in Numizmatičar, Beograd 1935, 33. Mavčni odlitek tega novca se nam je ohranil v Imhoof-Blumerjevi zupščini v Stadtbibliothek Winterthur. Za posredovanje kopije tega odlitka se na tem mestu zahvaljujem gospodu prof. dr. H.-J. Bloeschu.

⁵² K. Kraft, Zu einigen Fälschungen griechischer Gold- und Silbermünzen, JB Num. 8, 1957, 51 ss, T. V, VI.

⁵³ Pismo z dne 29. junija 1964. Za ljubeznivo posredovanje podatkov se zahvaljujem gospodu prof. dr. H. Seyrigu, direktorju Franc. arh. inštituta v Bejrutu.

⁵⁴ Za ljubeznivo dovoljenje, da sem od tega primerka napravil odtisk, in za privolitev v objavo se zahvaljujem gospodu dr. Mesrob Abgarians, Teheran.

⁵⁵ Po pismenem sporočilu z dne 4. okt. 1963. Za ljubeznivost se zahvaljujem gospe dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta in gospodu dr. J. P. Guepinu. Novec je na več mestih, verjetno namenoma, poškodovan. Glej: A. N. Zadoks-Josephus Jitta, »Korte Bijdragen«, Een vroege tetradrachme van Alexander, v Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 41, 1954, 87, T. III, 3. Kot je tam navedeno, je novec v nizozemski zasebni zbirki. Najdišče ni navedeno. Avtorica datira novec zgočaj in ne dvomi v njegovo pristnost.